

Rischel's og Birket-Smith's nodesamlinger i Det kongelige Biblioteks Musikafdeling

af bibliotekar Jytte Torpp Larsson

I Magasins nyligt påbegyndte række af introduktioner eller præsentationer af betydningsfulde sær- eller specialsamlinger i Det kongelige Bibliotek gives her en introduktion til en af de væsentlige nodesamlinger til klassisk guitar i Europa i anledning af en nyudgiven katalog over samlingen.

Rischel's og Birket-Smith's samling er en af mange særsamlinger, som Det kongelige Biblioteks Musikafdeling har fået som testamentarisk gave. En trykt katalog over denne samling er netop udkommet:

Catalogue of the Rischel and Birket-Smith Collection of guitar music in The Royal Library of Copenhagen / compiled by Jytte Torpp Larsson ; edited by Peter Danner. - Columbus : Editions Orphee, 1989.

Samlingen indeholder trykte noder og noder i håndskrift, hovedsagelig musik for solo guitar samt kammermusik for guitar og et eller flere andre instrumenter. Den består af ca. 1.100 trykte værker og 500 håndskrifter, de fleste afskrifter. De ældste udgaver er 2 værker af B. Vidal fra ca. 1785, de fleste er af 1800-tals komponister, bl.a. Aguado, Call, Carcassi, Carulli, Coste, Giuliani, Küuffner, Mertz, Pettoletti og Sor. Også komponister fra 20. århundrede er repræsenteret, bl.a. Pujol.

Samlingen er med stor ihærdighed bygget op gennem generationer, men skænket til biblioteket af Thorvald Rischel (1861-1939) og Frederik Birket-Smith (1880-1951).

Samlerne

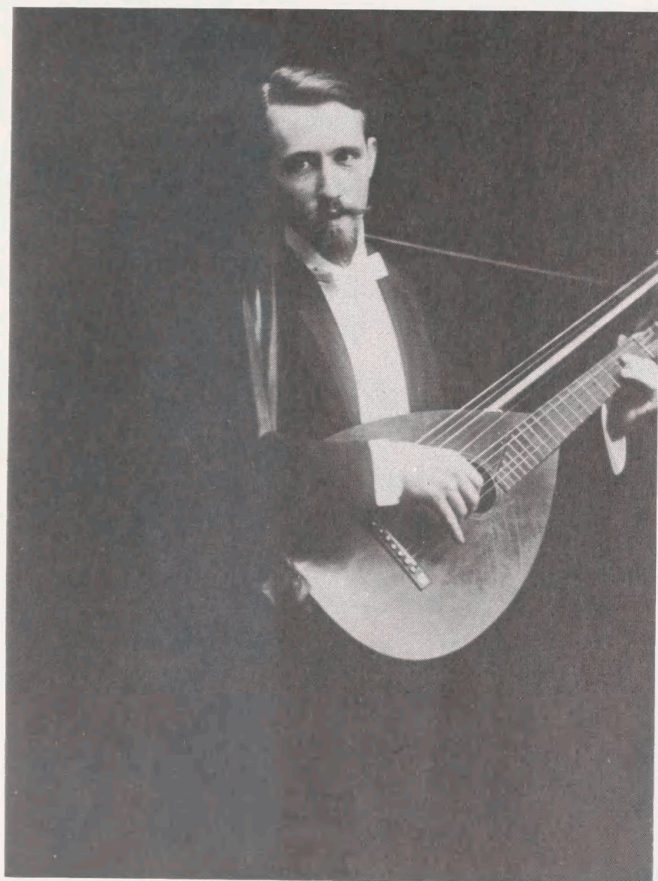
Thorvald Rischel var ingeniør, driftsbestyrer ved Kalvehavebanen, og guitarist. Han var elev af den fremmeste guitarist i Danmark i 1800-tallets

Thorvald Rischel
o. 1895

slutning, komponisten og fotografen Søffren Degen (1816-1885). Rischel spillede bl.a. sammen med kantoren ved Holmens kirke, komponisten og pædagogen Adolph Eggers, og med den tyske komponist, professor Georg Meier, som har tilegnet ham flere kompositioner, bl.a. "Elfenreigen". Rischel trådte sjældent offentligt frem med sit spil, men f.eks. ved Cæciliaforeningens mindefest for Henrik Rung i 1907 ses hans navn i programmet sammen med bl.a. Eggers og frue, Frederik Rung og Frederik Birket-Smith.

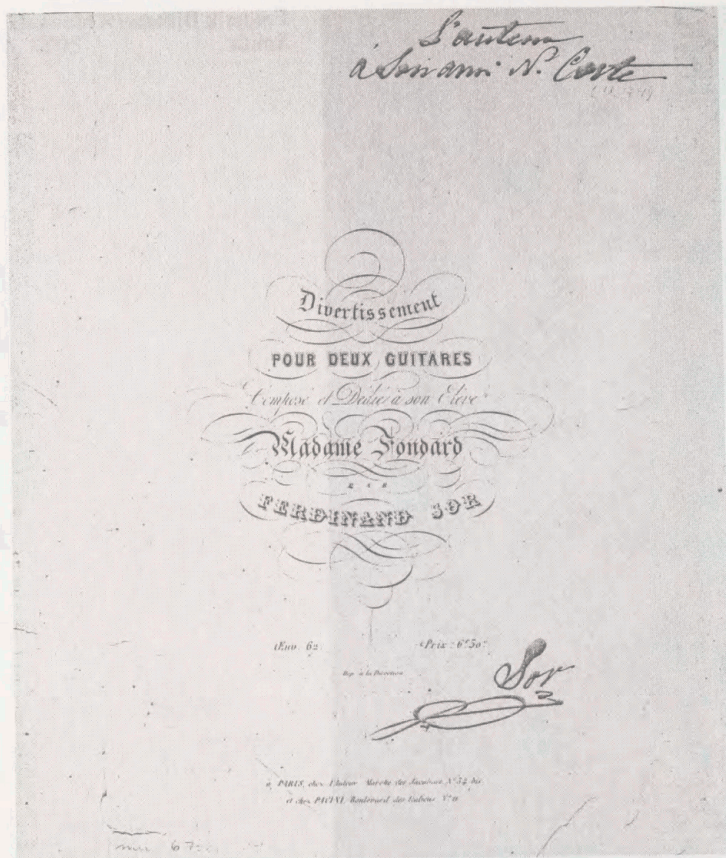
Rischel's store kendskab til den klassiske guitarlitteratur satte ham i stand til at påvise, at en kvartet af Schubert for fløjte, bratsch, guitar og cello (Deutsch II.2), som blev fundet i 1918, er en bearbejdelse af den tjekkiske komponist Wenceslaus Matiegkas trio: Notturmo pour flute, viole et guitare, opus 21, som udkom første gang i Wien i 1807, og hvoraf det eneste kendte eksemplar var i Rischels besiddelse. Artikler om opdagelsen blev publiceret i *Dansk Musiktidsskrift* 7. årg. nr. 4, 1932 og i *Die Gitarre*. Jahrg. 12 Heft 11/12, 1933. *Die Gitarre* bragte også af Rischel en artikel om Napoleon Coste med formodentlig den første fortegnelse over Costes værker (Jahrg. 8,

Frederik Birket-Smith

Hft. 7/8) og artiklen *Zur Geschichte der Gitarre in Dänemark* (Jahrg. 12 Hft. 9/10). Rischel skrev en matematisk-fysisk afhandling *Guitarens mensur* om guitarhalsens inddeling, strengenes spændingsforhold og de tilsvarende akustiske problemer. Værket er ikke trykt, men manuskriptet befinder sig i Det kongelige Biblioteks Håndskriftafdeling: Ny kongelig Samling 2789. Her findes også eksempler på hans korrespondance med samtidens store guitarister, f.eks. Sven Scholander, Louise Walker og Emilio Pujol: Nyere brevsamling U. I Rischels instrument-samling (6 guitarer og 1 lut) var bl.a. Mertz' berømte "Kaiserguitarre" og guitarer, som havde tilhørt Henrik Rung og Emil Aarestrup.

Frederik Birket-Smith var bibliotekar ved Universitetsbibliotekets 1. afdeling og udøvende guitarist. Han var medstifter af og i 1930-1942 formand for foreningen Guitarens Venner af 1926. Medlem af Acton Friis-Trioen. Har sammen med Thorvald Rischel spillet kammermusik og bl.a. ovennævnte mindekoncert for Henrik Rung. Også Birket-Smith har haft kontakter til tidens guitarister i ind- og udland, f.eks. har Georg Meier ligeledes tilegnet

Dedikationen til Coste på Fernando Sor's opus 62, som de to sandsynligvis har spillet sammen i Paris i 1830'erne, hvor Coste var Sor's elev.

ham en komposition (Etude v. Cramer). I forhold til Rischel har Birket-Smith været den yngre, mere uerfarne guitarist. I et brev til Birket-Smith, Håndskriftafdelingen NBD, 2. rk, giver Rischel kollegaen råd om spille-teknik, bl.a. om det rette anslag, og hævder beskedent, at denne "er mere musikalsk og har smidigere Hænder". Birket-Smith's hengivenhed over for Rischel ses i hans varme nekrolog over ham, hvor han kalder ham "Danmarks største - og eneste store Guitarist"1).

Rischel's samling

Rischels nodesamling var en "verdenssamling", som hidrørte fra samlere fra 1800-tallet, der var guitarens "guldalder", og derfor også den periode, som kan fremvise det bredeste spektrum og den største mængde af musik for instrumentet. Rischel var som nævnt elev af den danske guitarist Søffren Degen, som havde spillet sammen med de store udenlandske guitarister og

Dette tidlige fotografi af Napoleon Coste offentliggøres så vidt vides her for første gang. Det er fra ca. 1855 og er med stor sandsynlighed fotograferet af Søffren Degen, som var ven med og elev af Coste og i disse år rejste i udlandet både som guitarvirtuos og for at studere fotografering hos store udenlandske fotografer.

havde studeret hos Napoleon Coste i Paris. På sine mange rejser og især i sit venskab med Coste var Søffren Degen kommet i besiddelse af en god del af tidens guitarlitteratur, både den udgivne, men især værker, der på grund af guitarens nedtur i slutningen af århundredet ikke blev udgivet. Sådanne værker fik Søffren Degen afskrevet, enten hos professionelle kopister, ved egen kraft, eller han fik komponisternes egenhændige afskrifter. Thorvald Rischel købte efter Søffren Degens død hans nodesamling, heriblandt også værker for guitar og med guitar af Degen selv. Han opkøbte også andre samlinger, f.eks. den danske guitarist, Johan Georg Holm's (J.G. Holm), der var fuldmægtig i Finansministeriet i 1800-tallets slutning, og en svensk samler og købmand F. Schult's. Resultatet var en fin samling af enestående førsteudgaver, efterfølgende udgaver, afskrifter af uudgivne værker, autografer og arrangementer i manuskript. F.eks. ejede Rischel samtlige værker af den største af guitarkomponisterne, Fernando Sor, mange værker i fine udgaver af Mauro Giuliani, mange førsteudgaver, sjældne tryk, autografer, og afskrifter af uudgivne værker af Napoleon Coste. Af Johann Kaspar Mertz,

NOCTURNO

Pour Flûte,
Violon
et
Guitarre

Composé et dédié
à M^{le} le Comte Jean Esterházy
-pair-

W. MATEJKA
-Professeur-
Op. XXI.

1026.
à Vienne chez Artaria et Comp
C. 28. 11.
mu 6703.1888

Nocturne for fløjte, bratsch og guitar opus 21 af Wenceslaus Matiegka

Achton Friis Trioen fotograferet i 1905: Achton Friis, Ayoitue Willumsen og Frederik Birket-Smith.

af hvem kun få værker var udgivet, nogle kun i russiske guitartidsskrifter, ejede Rischel næsten alle værker, de fleste i samtidige afskrifter, bl.a. den berømte Concertino, der i 1856 vandt 1. præmien i en priskonkurrence om den bedste guitarkomposition. Blandt de trykte værker i samlingen var der adskillige med håndskrevne dedikationer til og fra kendte guitarister, komponister og andre fra datidens musikliv, f.eks. en dedikation til Coste fra Sor. Rischel rejste flere gange til udlandet for at supplere samlingen, bl.a. til Frankrig, hvor han efter Costes død købte efterladte værker af enken, og hvor han efter Costes enkes død i 1893 eftersporede den forsvundne Grand Duo. Han fandt en række fragmenter, og det lykkedes ham efter hjemkomsten sammen med en svensk guitarist Ad. Hallberg at rekonstruere duoen (Rischel's og Birket-Smith's samling MS. 60?).

Samlingens vej til biblioteket

I 1937 modtog Det kongelige Bibliotek som gave en stor samling guitar-noder af Thorvald Rischel. Det drejede sig om dubletter og "dårlige eksemplarer" fra Rischels berømte nodesamling, men Musikafdelingens leder, magister Sven Lunn fik fra Thorvald Rischel lovning på, at biblioteket efter

Komponisten og dirigenten Frederik Rung (1854-1914) med sin harpeguitar, et instrument med en meget kraftig tone, som han som barn fik foræret af fru Heiberg. Har sammen med faderen Henrik Rung komponeret værker for solo guitar.

hans død ville få "adskilligt mere og bedre ting", heriblandt den sjældne, trykte udgave af Matiegka's Notturmo op. 21.

Efter Thorvald Rischels død i 1939 traf biblioteket derfor aftale med enkefru Rischel om afhentning af resten af Rischels samling. På det tidspunkt havde imidlertid Frederik Birket-Smith efter aftale med fru Rischel udtaget enkelte numre af samlingen til eget brug. Til magister Lunn's store fortørnelse var netop Matiegka-trioen blandt de numre, som Frederik Birket-Smith havde udtaget til sig selv og desuden størstedelen af Fernando Sor's og Napoleon Coste's værker, hvoraf Rischel ejede henholdsvis 70 og 52 numre. Lunn og Rischel-familien foreholdt Birket-Smith, at det var synd at splitte samlingen på den måde, og Birket-Smith afgav løfte om, at hans samling efter hans død også kunne tilfalde Det kongelige Bibliotek. I 1954 fik biblioteket så resten af Rischel's samling sammen med Birket-Smith's egen samling. Også Birket-Smith var ivrig samler og desuden ivrig arrangør, hvilket ses af de mange egenhændige arrangementer.

Den danske komponist, guitarvirtuos og fotograf Søffren Degen.

Således endte det godt, både for Det kongelige Bibliotek, for samlingerne, der blev berømte viden om og stillet til rådighed for alverdens guitarister, og for gitarens anseelse som koncertinstrument, der blev fremmet ved udbredelsen af dette historiske repertoire.

Samlingernes historie på biblioteket

I 1960'erne påbegyndtes en egentlig katalogisering af de forenede samlinger, som på det tidspunkt af magister Lunn havde fået navnet Th. Rischel's guitarsamling. I 70'erne opstod ønsket om at udskille Thorvald Rischel's samling, for at indholdet af samlingen kunne svare til navnet. Jeg foretog derfor en kortlægning af alle former for ejermærkning og andre ejerskabte påføringer og dedikationer i hele samlingen for om muligt at finde nogle fællestræk for den del, som havde været i Rischel's besiddelse. Desværre

The image shows a page of handwritten musical notation for a piece titled "Andante et Allegro" by Napoleon Coste. The score is written on ten staves. At the top left, there is a decorative box containing the text "e coltore" and "L. Birkel-Smith". The first staff is marked "Andante sostenuto" and features a treble clef and a common time signature. The second staff is marked "Vibrato" and "Moz. Soc. p.". The third staff is marked "a tempo. Presto". The fourth and fifth staves continue the musical development. The sixth staff is marked "capriccioso" and "Cresc.". The seventh staff is marked "Pizz.". The eighth staff is marked "a piacere" and "Rit.". The ninth staff is marked "Allegro" and "p". The tenth staff is marked "p" and "ppp". The score is decorated with ornate floral patterns in the corners.

Andante et Allegro af Napoleon Coste, et tidligt værk i komponistens autograf.

havde Birket-Smith sat sit eget exlibris på også de udgaver, som påviseligt havde proveniens i Rischel's samling. Ingen af de forskellige nummereringer, mærkninger eller den kortkatalog, som var fulgt med samlingen i 1954, gav nøglen til gåden om Thorvald Rischel's samling. Som konsekvens heraf blev samlingen omdøbt til Rischel's og Birket-Smith's samling.

Katalogen

Interessen for samlingen accelererede i takt med, at rygtet om dens tilgængelighed spredtes verden over. Der blev kopieret, besvaret breve, udarbejdet lister over bestanden af forskellige komponisters værker til den ganske guitarverden. Musikafdelingens leder, Eva-Brit Fanger så, at der til en sådan samling var behov for en trykt katalog til brug for de mange, som ikke har mulighed for selv at komme på Det kongelige Bibliotek og søge deres oplysninger. Danske forlag blev kontaktet, men ingen turde give sig i kast med et så stort projekt. Dernæst blev store tyske musikforlag kontaktet, men heller ikke de fandt projektet givtigt. Der blev med et enkelt forlag også forhandlet om en fælleskatalog over denne samling og C. O. Boije af Gennuäs' samling af guitarmusik i Kungliga Musikaliska Akademiens bibliotek i Stockholm. De to samlinger, der har en del udgaver tilfælles, supplerer hinanden på smukkeste vis, idet hovedvægten i Det kongelige Biblioteks samling må siges at ligge på komponisterne Sor og Coste, men hovedvægten i den stockholmske samling ligger på Mertz og Carcassi.

En amerikansk udgiver af guitarmusik, Matanya Ophee fra forlaget Editions Orphee, som havde korresponderet med Musikafdelingen om udgivelse af flere værker fra samlingen og i øvrigt havde venner i danske guitar kredse, henvendte sig imidlertid selv på biblioteket med forslag om at udgive en katalog over Rischel's og Birket-Smith's samling. Forhandlinger påbegyndtes i 1981 under forsæde af rigsbibliotekar Palle Birkelund og fortsattes under rigsbibliotekar Torkild Olsen. I januar 1983 blev kontrakten underskrevet. I den hedder det, at biblioteket skal stille materiale gratis til rådighed i form af katalogkort, kopier af alle titelblade samt førstesider af alle værker, af alle satser i alle værker samt af alle stemmebind i værker, der skal spilles af mere end ét instrument, og andet nødvendigt materiale (f.eks. var det nødvendigt at udarbejde en dansk-engelsk ordliste over alle de ord, der forekom i noten på katalogkortene). Forlaget skulle foretage redigering, udarbejdelse af indekser og bekoste udgivelsen.

Matanya Ophee indså efter få år, at han ikke selv kunne magte opgaven ved siden af de andre udgivelsesopgaver, han havde. Han overlod derfor redaktionen til komponisten og guitaristen Peter Danner, udgiver af *Journal*

Thorvald Rischel spiller skak med Georg Meier i hjemmet i Kalvehave. 1914.

of the Lute Society of America. Der blev nu korresponderet på tværs af Atlanten i en trekant mellem Matanya Ophee, Peter Danner og mig selv. Der blev diskuteret principper for bibliografisk arbejde, layout, katalogiseringsproblematik og udvælgelse af oplysninger til katalogen. Det viste sig jo, at en mekanisk overførsel af oplysningerne på katalogkortene ikke var hensigtsmæssig. Oplysninger med lokal interesse, f.eks. accasionsnummer, lokal systematik og størrelse kunne udelades. Også oplysninger, som hovedsagelig har relevans for bibliotekarisk arbejde, f.eks. oplysninger om, hvorfra titlen er hentet i noden, om forord, og om illustreret titelblad, kunne udelades. Derimod var der interesse for at give sidetal også for stemmebind (stemmer til uddeling til hver enkelt udøver i kammermusik) af hensyn til kopibestillere i ind- og udland. Sådanne oplysninger blev ikke givet i Musikafdelingens katalogisering, som var baseret på internationale katalogiseringsregler for trykte musikaler, afprøvet på både gammelt og nyt materiale og endelig nedfældet i 1976²). Samlingen måtte derfor gennemgås for sidetal på stemmemateriale (ca. 37 pct. af samlingen består af stemmemateriale).

Matanya Ophee, Peter Danner og deres øvrige guitarkontakter supplerede med ønsker og viden, som vi ikke havde haft mulighed for eller ønske om at nedfælde, f.eks. fødsels- og dødsår for komponisterne, hvortil vi supplerede med oplysninger om danske, mindre kendte komponister, oplysninger om

satsbetegnelser samt dedikationer, forlagsadresser og priser på titelbladet. Desuden var det planen at forsyne indførsler på alle værker med incipit, dvs. de første takter i værkerne samt de første takter af et eventuelt efterfølgende tema, gengivet i nodeskrift. Incipitene skulle nummereres fortløbende, så der entydigt kunne refereres til et nummer i katalogen.

Årene gik. Ifølge kontrakten skulle katalogen foreligge i løbet i 2 1/2 år. Dette viste sig urealisabelt. Matanya Ophee havde undervurderet opgavens omfang og måtte flere gange udsætte udgivelsestidspunktet. Incipitene måtte reduceres til kun at omfatte de komponister, der ikke i forvejen var forsynet med tematiske betegnelser (f.eks. Giuliani og Küffner). Det er en bekostelig affære at trykke noder sammen med tekst, og Matanya Ophee måtte nødtvungent sluttelig helt opgive incipitene. Andre af Matanya Ophee's gode ideer, som desværre måtte opgives af ressourcemæssige grunde, var et indeks over navne i samlingen og et indeks over forlag.

I 1989 kom der besked om, at nu ville katalogen foreligge (først i april, senere i oktober 1989). For at markere udgivelsen blev der arrangeret udstilling over udvalgte dele af materialet og supplerende billedmateriale, og arrangeret koncerter. Arrangementerne skulle starte 11. december, hvor katalogen så ville være i hus. Imidlertid var forsinkelsernes tid ikke forbi. Der kom besked fra Matanya Ophee, at bogtrykkeren desværre var kommet til at sætte forkert titelblad i den sending kataloger, der allerede var afsendt til os. Mr. Ophee fik dog i hast bogtrykkeren til at indsætte nyt titelblad i et antal eksemplarer af katalogen og sende dem med luftpost, så nogle eksemplarer kunne være tilstede, når de skulle fejres. Og således kunne vi i december 1989 præsentere den bedst mulige katalog over Rischel's og Birket-Smith's samling. 263 siders nydelig typografi med nøje gengivelse af de enkelte udgavers titler, dedikationer, oplysninger om udgivelse, sidetal, supplerende oplysninger, satsbetegnelse og nummer i samlingen, og besætningsindeks. Til inspiration for alverdens guitarister og et hjælpemiddel for biblioteker, musikforlag, samlere og andre interesserede.

1. *Dansk Musiktidsskrift* 14. årg. 1939 nr. 7
2. Regler for katalogisering af trykte musikaler / udarbejdet af Det Kongelige Biblioteks Musikafdeling. - København. Det kongelige Bibliotek, 1976.

Se også Ingolf Olsens anmeldelse af katalogen s. 71-73.

Guitarakkompagnement til Henrik Rungs musik til "Vær hilset o dejlige morgenstund med guld i mund" i arrangement ved Frederik Birket-Smith. Akkompagnementet er et af flere i samlingen, der har været beregnet til en opførelsessituation, hvor det anbringes på guitarens kant.

Morgensang

Ol. Rung